

ANTROPONIMLAR FRAZELOGIK BIRLIKNING TARKIBIY QISMI SIFATIDA, PRETSEDENT ONIMLAR

Koziyeva Iqbol Komiljonovna

Buxoro davlat universiteti

Rus tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada atoqli nomlar va ularni o'z ichiga olgan frazeologik birliklar haqida gapirilgan. Onomastik tarkibiy qismlarga ega bo'lgan frazeologiyaning ahamiyati va u xalqning milliy xususiyatlarini aks ettirishi, uning urf-odatları, tarixi, madaniyati haqida keng qamrovli ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Atoqli ot, turdosh ot, frazeologik birlik, onim, onomastika, pretsedent onimlar

Atoqli nomlarni o'z ichiga olgan frazeologik birliklar tilning idiomatik fondining muhim qatlamini tashkil qiladi. Onomastik tarkibiy qismlarga ega bo'lgan frazeologiyaning ahamiyati shundaki, u xalqning milliy xususiyatlarini aks ettiradi, uning urf-odatları, urf-odatları, tarixi, madaniyati haqida xabar beradi. Frazeologik birliklarning bir qismi sifatida ishlatiladigan onimlar ma'lum bir til jamoasiga tegishli bo'lgan narsalar (shaxslar) deb nomlanadi.

V. N. Andreyev, V. M. Mokiyeńko, D. B. Gudkov, E. A. Dobrydneva, V. V. Qizilov, I. V. Zaharenko, D. V. Bagayeva, G. G. Sergeyeva va boshqalar atoqli nomlar bilan frazeologik birliklarni o'rganish bilan shug'ullanishgan. Onomastikaning ushbu sohasidagi tadqiqotları rus frazeologiyasining bir qismi sifatida atoqli otlarning o'rnini, zamonaviy rus tilining kognitiv bazasidagi ism, boshqa birliklar tizimidagi argotik frazeologik birliklarda ismlarga bag'ishlangan.

Ushbu muammoni o'rganish asosida, atoqli nom ma'nosining funktsional-semantik nazariyasiga asoslanib, frazeologik iboralarning bir qismi sifatida onimlarning semantikasini baholash mumkin degan xulosalar chiqarildi. Frazeologik birlikning tarkibiy qismiga aylanib, atoqli ism umumiy nom vazifasini bajarishni boshlaydi, chunki u ma'lum

xususiyatlar to'plamiga ega bo'lgan bir hil ob'ektlarning umumlashtirilgan nomiga aylanadi. U individual, yakka ifoda bo'lishni to'xtatadi, lekin asl ism bilan genetik va semantik aloqani saqlab qoladi.

Frazeologik birlikning bir qismi sifatida atoqli ismning o'ziga xos xususiyati shundaki, semantik o'zgarishda u funktsional sinonimga ega bo'lishi mumkin – umumiy ism (Vanka – ahmoqni "ahmoq qilish, ahmoqlik qilish"). O'z nomlari bilan frazeologik birliklar mifologiya va dinda tez-tez uchraydi (masalan, frazeologik birlashmalar) Ariadne ipi, Nuh kemasi va frazeologik birikmalar sisiflar mehnat, Sulaymon qarori). Bunday atoqli nomlar pretsedent, ya'ni ma'lum bir jamiyat vakillariga ma'lum va ularning faoliyatining kognitiv (kognitiv) bazasiga kiritilgan deb nomlanadi. Precedent atoqli ism, nomlangan mavzu haqidagi g'oyani aks ettirgan holda, ushbu til jamoasida ushbu nomga biriktirilgan kontseptsianing konnotatsiyalarini, barqaror belgilarini ifodalashga qodir.

Mavzuni ijtimoiy baholash ko'pincha o'z nomini barqaror kombinatsiyaga kiritish tufayli aks etadi (filkinning yorlig'i – "hech narsani anglatmaydigan qog'oz", butun Ivanovskaya – "juda baland"). Ushbu turdagi frazeologik birliklarning o'ziga xos xususiyati shundaki, ular biz ularning tarkibida odatda kichik harf bilan yoziladi, bu ismning umumlashtirilganligini ko'rsatadi. Tarkibiy qismlarga ega bo'lgan frazeologik birliklar ko'pincha grammatik va so'z yasovchi vositalar yordamida ifodalanadigan salbiy ekspressiv ma'nolarni etkazadilar. Masalan, filkinning frazeologizmi savodxonlik og'zaki rang qo'shimchasi bilan atoqli ismni ishlatish tufayli kamsituvchi bahoni ifodalaydi, bu esa onimga tanishlik (Filipp – filya – Filka) rangini beradi.

Ba'zi frazeologik birliklarda doimiy kombinatsiyalarga hazil xarakterini beradigan umumiy ismlar bilan mos keladigan atoqli ismlar mavjud. Bunday frazeologik birliklar paronomaziya, jargondagi eng keng tarqalgan raqam asosida yaratilgan (Xaritona myat (o'rtacha xarya – grub. keng. yuz) uyqu). Frazeologik burilishlarning yorqin ekspressivligi bunday onimlarning ma'nosini umumiy nomlardan gipotetik ravishda chiqarib tashlash bilan bog'liq.

Atoqli nomlar bilan frazeologik birliklarning ishlashi ochiq va faol ravishda to'ldiriladigan til tizimi bo'lgan jargonga ham xosdir. Jargon his-tuyg'ularni, odamning bahosini ifodalaydi va frazeologik birliklar ob'ektlarni ifodali tavsiflash uchun ishlatiladi. Jargon frazeologik birliklari voqelik va narsalarni idrok etish xususiyatlarini o'rganish va tahlil qilish uchun qiziqish uyg'otadi, chunki ular jargon tashuvchisining dunyoqarashini aks ettiruvchi noyob tasvirni yaratadi. Ular jargon frazeologik birliklarning bir qismi sifatida ma'noga ega va turli xil semantik o'zgarishlarga dosh berishga qodir. Tegishli ismlarning semantikasidagi o'zgarishlar turlarining tabiati ularning mazmuniga bog'liq, ya'ni umumiy yoki oldingi onimlar sinfiga mansubligidan.

Lingvistik hodisa sifatida pretsedentlik milliy, ijtimoiy, tarixiy va boshqa omillarga bog'liq. Pretsedent hodisalarni o'rganish kognitiv tilshunoslikning qiziqish doirasiga kiradi. Birinchi marta Yu. N. Karaulovning "rus tili va til shaxsi" asaridagi pretsedentlik muammosiga e'tibor qaratdi. Pretsedentlik lingvistik-madaniy hamjamiyat vakillarining ko'pchiligiga mashhurlik, kognitiv va hissiy jihatdan dolzarblik, nutqda doimiy yangilanish kabi xususiyatlar bilan tavsiflanadi.

Zamonaviy adabiyotda atoqli nomlar pretsedent hodisalardan biri sifatida qoraladi. Til jamoasi orasida keng tanilgan individual nomlar kontseptual mazmun va qobiliyatga ega bo'lib, nafaqat ma'lum bir shaxsni ko'rsatishi, balki ularga ma'lum xususiyatlar, xususiyatlar, fazilatlarini (ya'ni, uy nomlari kabi ishlash) berib, ba'zi bir ob'ektlarni belgilash qobiliyatiga ega bo'lishi mumkin.

Pretsedent atoqli ismlar onimlar orasida keng qatlamni tashkil qiladi. Ular til hamjamiyatining kognitiv bazasida saqlanadigan, milliy madaniyat tomonidan belgilanadigan shaxsiy ismlarning o'zgarmas tushunchalarini aks ettiradi. Pretsedent ismlarning asosiy tarkibiy qismi bu shaxsning madaniy vakolatiga bog'liq bo'lgan ishlatilgan ism haqidagi fon bilimlari to'plamidir. Precedent onimning denotati u deb atagan madaniy hodisa yoki mavzu (siyosiy, ilmiy arbob, rassom, yozuvchi, adabiy personaj) haqidagi g'oyalarga tayanadi. Pretsedent ismning belgisi-bu belgilangan mavzu bo'yicha entsiklopedik bilim, garchi maksimal darajada kamaytirilgan bo'lsa ham. Denotatning sub'ektiv, individual invarianti umume'tirof etilgan milliy tushunchaga mos

kelmasligi mumkin, lekin unga asoslanadi. Pretsedent ism konnotativ semlarga ega bo'lishi va so'z ob'ektini tavsiflash uchun ishlatilishi mumkin. Pretsedent onim bilan ifodalangan tushunchaning belgilari barqaror xarakterga ega, chunki ular mavzuni umumiy qabul qilingan baholashni o'zida mujassam etgan. Pretsedent to'g'ri ismlar ma'ruzachi uchun kognitiv va hissiy munosabatlarda muhim ahamiyatga ega va ma'lum bir shaxsning atrof-muhitiga yaxshi ma'lum.

Pretsedent onimlarning paydo bo'lish manbalari tarixiy voqeliklardir (Kulikovo jangi, Mariya Styuart, Usama bin Laden, Richard Lionheart, Ivan dahshatli, Tereza ona, Papa, Napoleonning bosqini, Mikluxo-Maklay vahshiylar orasida), siyosiy soha (shandibinni Shaggy qilish, Jirinovskiyni o'ynash), adabiyot asarlari va ularning qahramonlari (Anna Karenina, Papa Karlo, Gerasim va Mu-Mu, Karabas Barabas), bastakorlar va ularning musiqiy asarlari (Mendelsonning yurishi, Yoxann Sebastyan Bax), reklama matnlari (Asya xola), kinematografiya (Jeyms Bond, Luis Alberto, shunchaki Mariya, Qul Isaura), animatsiya (Tom va Jerri, chip va Deyl, Vinni Pux), televideniye (oxirgi qahramon, o'z rejissyori, aqlsiz qalamlar, katta yuvish, qo'rquv omili).

Pretsedent onimlarning asosiy belgilariga quyidagilar kiradi: mashhurlik, umume'tirof etish kabi xususiyatlar bilan ajralib turadi; idrokning yaxlitligi (tarkibiy qismlarni ajratmasdan); tarkibning takrorlanishi, ya'ni. butunlikning barcha asosiy elementlari, uning xususiyatlari va aloqalarining birligini doimiy ravishda yangilash; o'zgarmas shaklda takrorlanishda ifodalangan shaklning standartligi, barqarorlik; qattiq assotsiativlik-ma'lum bir til birligi va u nomzod bo'lgan hodisa o'rtasidagi bog'liqlik; takroriy foydalanishni o'z ichiga olgan foydalanish chastotasi. Ushbu pretsedentlik belgisi qisqartmalar va qisqartmalar, shuningdek familiyalarni bosh harflarsiz ishlatish orqali amalga oshiriladi (masalan, Tolstoy "katta insho yozgan talaba"ma'nosida). Har bir milliy adabiyotda asarlarning nomlari va qahramonlarining ismlari pretsedentga aylangan mualliflar mavjud. Ingliz adabiyotida bular V. Shekspirning asarlari va ular bilan bog'liq bo'lgan Otello, Hamlet, Romeo va Juliet nomlari.

Ko'pgina mulkiy nomlar chastota xarakteriga ega, ya'ni ular dunyodagi ko'plab zamonaviy odamlarga ma'lum va universal kognitiv makonga kiradi (Ivan dahshatli

"maktab direktori" degan ma'noni anglatadi, Anna Karenina "rus tili va adabiyoti o'qituvchisi" degan ma'noni anglatadi, Natasha Rostova "rus tili va adabiyotining yosh o'qituvchisi" degan ma'noni anglatadi, Garri Potter "a'lo talaba" ma'nosi bilan, Tereza ona "maktab hamshirasi" ma'nosi bilan).

Shuningdek, milliy-pretседent onimlarni ajratib ko'rish mumkin, ular milliy-lingvokultura hamjamiyati vakili uchun dolzarb, ammo hali universal xususiyatga ega bo'lmagan (xor va Kalinich, Gerasim va Mu-Mu direktor va bosh o'qituvchi). Ko'pincha, tilshunoslik jamoalarida turli xil milliy-pretседent hodisalar bir xil hodisa yoki sifatni yangilaydi. To'liq odamni amerikalik pretседent ism Shrek (Amerika multfilmlari seriyasidagi belgi) deb atash mumkin. Meri Poppins, Fracken Bockning oldingi ismlari o'qituvchi, o'qituvchi va boshqalarni anglatadi.

Pretседent ism ona tilida so'zlashuvchi uchun informatsionlik, kognitiv va hissiy qadriyat, invariantlik va ramziylik bilan tavsiflanadi. Konsentrlangan shaklda ma'noni o'z ichiga olgan holda, pretседent onim odamning tashqi qiyofasini (Stepning amakisi), uning fe'l-atvori turini (Oblomov), xulq-atvor modelini (Otello), ijtimoiy mavqeini (Abramovich) anglatishi mumkin.

Frazeologik birliklarning oldingi birliklari turli funktsiyalarni bajaradi: tavsiflovchi, mos yozuvlar, baholash. Masalan, jargon frazeologik birligida Ivan dahshatli "maktab direktori" ma'nosiga ega bo'lgan to'g'ri ism nafaqat "dahshatli" tarkibiy qismining ma'nosi tufayli qattiq, hukmron, qat'iy odamning juda yorqin xususiyatidir. Ma'ruzachi suhbatdoshning fon bilimlariga murojaat qiladi, bu Ivan dahshatli shaxs haqida xabardorlikni o'z ichiga oladi: uning tashqi ko'rinishi, xarakteri, taqdiri. Shunday qilib, davlat hukmdori singari, ta'lim muassasasining qonuni va tartibini o'zida mujassam etgan maktab direktorining jargon tashuvchisi yaxlit tarzda tavsiflanadi.

Garri Potterning jargon frazeologizmi "a'lo talaba; bilimdon, qobiliyatli talaba" degan ma'noni anglatadi. Garri Potterning obrazi zamonaviy maktab o'quvchisiga nafaqat J. Rouling, shuningdek, uning asarlarining yorqin moslashuvlarida. Bu sochlari jingalak va katta ko'zoynagi bo'lgan ingichka bola. Garri Potter filmlari seriyasida aks

etgan barcha a'lochilar uchun odatiy vizual tasvir frazeologizmga ifodali kuch beradi. Frazeologik birliklarning ijobiy ma'nolari xarakterga ijobiy munosabat bildiradi, chunki Garri nafaqat qobiliyatli talaba, balki yaxshi do'st, o'rtoq hamdir.

Nutq amaliyotida ma'ruzachi odatda o'z, individual baholarini, mavzularning xususiyatlarini va umummilliy xususiyatlarini etkazadi. Shuning uchun pretsedent to'g'ri ismlarning ishlatilishi madaniyatlararo aloqalarga, lingvistik-madaniy hamjamiyat a'zolarining bilim darajasi va ma'rifatiga bog'liq. Pretsedent to'g'ri ism, bir tomondan, uning manbai bilan bog'liq va u haqida muhim ma'lumotlarni o'z ichiga oladi, boshqa tomondan, u mustaqillik va o'z tashuvchisidan chalg'itishda belgini belgilash qobiliyatiga ega bo'ladi. Shuni ta'kidlash kerakki, jargon frazeologiyasida ramziy ma'noga ega bo'lgan o'z nomini o'z ichiga olgan oz sonli frazeologik birliklar mavjud. Buning sababi shundaki, belgilar odatda ijobiy ma'noga ega, bu jargon uchun xarakterli emas. Masalan, jargon frazeologik aylanmasi mendelsonni tinglash - "nikoh aktida qatnashish". Ushbu frazeologik birlikda o'z ismining ma'nosini ramziy qilish uning metonimik qayta ko'rib chiqilishi (ismni bastakorning familiyasidan uning musiqiy asariga o'tkazish) bilan izohlanadi. Onimning ramziyligi madaniy an'analarga bog'liq: Mendelsonning yurishi to'y marosimining o'zgarmas atributidir. Frazeologizm ijobiy hissiy-ekspressiv rangga ega, chunki uning tarkibida stilistik va hissiy jihatdan neytral "tinglash" so'zi va ijobiy ma'noga ega bo'lgan tegishli ism ishlatiladi.

Konnotatsiyalar frazeologik birliklarda ishlatiladigan pretsedent onimning pragmatik tarkibiy qismida alohida rol o'ynaydi. Konnotatsiya ma'ruzachiga tinglovchining ongi va hissiyotlariga ta'sir qilish imkoniyatini beradi. Pretsedent to'g'ri ismlardan foydalanish shaxsni madaniy, ma'rifiy va ijtimoiy tajribalarini qo'llash orqali ularning ma'nosini tushunishga majbur qiladi. Agar taxminiy ism ishlatilganda baho aniq ifoda etilmasa, unda har bir frazeologik birlikda asosiy signifikativ ma'nolar mavjudligiga qaramay, uning ma'nolari boshqacha bo'lishi mumkin (masalan, Britni Spirs: 1 – "yosh, tajribasiz o'qituvchi"; 2 – "jozibali qiz"). Tinglovchi o'zining fon bilimlari va mumkin bo'lgan kontekstini hisobga olgan holda bayonotning semantik to'liqligini tiklashi, zararsizlantirishi mumkin.

Frazeologik birlikning ma'nosiga kiritilgan baholash komponenti ayniqsa muhimdir (Alen Delon – "chiroyli odam"). His – tuyg'ular va his-tuyg'ularni ifodalovchi hissiy komponent (Papa Karlo - "mehnatkash") presedent to'g'ri ismning ma'nosini baholash komponenti bilan bog'liq. Biror hodisani inson tomonidan baholash, qoida tariqasida, hissiy munosabatni, tajribani keltirib chiqaradi. Konnotatsiyaning baholovchi va hissiy komponentlari odatda belgining ko'proq namoyon bo'lishini ifodalovchi ekspressiv komponent bilan bog'liq. Pretsedent onimlarga frazeologik birlikning konnotativ soylarini oshiradigan maxsus intensivlashtiruvchi so'zlar kerak emas. Konsentrlangan birlik sifatida, oldingi nom konnotatsiyaning barcha uchta komponentini (baholash, his-tuyg'ular, ekspressivlik) o'z ichiga oladi va shu bilan juda ifodali birlikni ifodalaydi.

Shunday qilib, frazeologik birliklarning bir qismi sifatida pretsedent to'g'ri ismlarning ma'nosining o'ziga xos xususiyatlariga haddan tashqari ma'lumotlilik darajasi, ona tili uchun kognitiv va hissiy qiymat, ramziy va ekspressivlik kiradi. Precedent onimlar uchun assotsiativ bog'liqlik va ma'nolarni ifodalash uchun nomlangan predmetning o'ziga xos belgilari to'plamiga ega bo'lish muhimdir, bu esa insonni madaniy, ma'rifiy va ijtimoiy tajribalarini qo'llash orqali ularning ma'nosini tushunishga majbur qiladi. Frazeologik birliklarning bir qismi sifatida ishlaydigan pretsedent to'g'ri ism, bir tomondan, uning manbai bilan bog'liq va u haqida muhim ma'lumotlarni o'z ichiga oladi, boshqa tomondan, u mustaqillik va o'z tashuvchisidan chalg'itishda belgini belgilash qobiliyatiga ega bo'ladi. Pretsedent onimlarni frazeologik birliklar tarkibiga kiritish suhbatdoshlarning madaniy va entsiklopedik bilimlariga murojaat qilishga imkon beradi, bu esa umuman til rasmini baholashga yordam beradi.

Adabiyotlar:

1. Begmatov E. A. O'zbekiston nomlari ma'lumotiismlari ma'nosi (izoxlilug'at). 14 600 ismlar izoxi.2-nashri. — Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi (lug'at), 2007. — 608 r.
2. Superenskaya A.V. Atoqli otlar struktrasi fonologiya va morfonologiya.-M.: Nauka, 1969.

3. Petrovskiy N.A. Rus shaxsiy ismlar lug'ati.-M.: Izdatelstvo Sovetskaya ensiklopediya,1966.
4. Козиева И. К. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА АНТРОПОНИМОВ В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – Т. 33. – №. 1. – С. 167-171.
5. Ikbol K. Aesthetic onomastics and its functions in artistic and intertext //International Journal on Integrated Education. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 132-136.
6. Komiljonovna K. I. ANTHROPONYMY AS A BRANCH OF ONOMASTICS //Open Access Repository. – 2023. – Т. 9. – №. 9. – С. 84-87.
7. Koziyeva I. ISSUES OF ANTHROPONYMY IN UZBEK AND RUSSIAN LINGUISTICS //Science and innovation. – 2023. – Т. 2. – №. B1. – С. 121-123.
8. Kozieva I. ANTHROPONYMY STUDIES //Science and innovation. – 2023. – Т. 2. – №. C10. – С. 63-65.
9. Komiljonovna K. I. Changes in the system of anthroponyms in the Uzbek language at the end of the 20th century-the beginning of the 21st century //Zien Journal of Social Sciences and Humanities. – 2022. – Т. 10. – С. 65-67.
10. Koziyeva I. K. the history of the development of russian anthroponymy //международный журнал языка, образования, перевода. – 2022. – т. 3. – №. 3.